

Grochowski, Leonard

"L'enseignement primaire et ses extensions : annuaire statistique, 19e-20e siècles", Jean-Pierre Briand, Jean-Michel Chapoulie, Françoise Huguet, Jean-Noël Luc, Antoine Prost, Paris 1987 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 34, 178-180

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W końcowej partii tomu II (na 146 stronach) zamieszczone są kolejno: w.w. wykazy źródeł i bibliografii (s. 794–883), wyciągi trzech dokumentów, w tym w.w. ankiet z XIX w. jako aneksy (s. 885–904), indeks osób wraz z nazwami miejscowości i instytucji szkolnych (s. 905–915) i krótki glosariusz z objaśnieniami znaczenia niektórych nazw używanych w słownictwie szkolnym Portugalii (s. 917–918), a na końcu wykazy bogatego materiału ilustracyjno-wykresowo-tabelarycznego, liczącego z mapkami 119 pozycji (s. 919–929), który zamieszczony w tekście obydwu tomów stanowi doskonałą dodatkową wykładnię pogłówną prezentowanych przez autora analiz w obszarze bez

mała wszystkich kolejnych okresów i zagadnień badanej problematyki historyczno-pedeutologicznej.

W podsumowaniu niniejszego omówienia dwutomowej książki autorstwa António Nóvoa'y wolno też stwierdzić, iż jako publikacja o dużej wartości naukowej służyć może również na naszym polskim gruncie zarówno w zakresie poznania problemów szkolnych i pedeutologicznych w aspekcie historycznym kraju małego u nas znanego, jak również w ramach podejmowanych coraz szerzej w tej dziedzinie badań historyczno-porównawczych.

Leonard Grochowski

Jean-Pierre Briand, Jean-Michel Chapoulie, Françoise Huguet, Jean-Noël Luc, Antoine Prost, L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE ET SES EXTENSIONS. ANNUAIRE STATISTIQUE, 19e–20e SIÈCLES. Écoles maternelles, primaires, primaires supérieures et professionnelles, Paris 1987, Service d'Histoire de l'Éducation INRP – Economica, ss. 277. [Coll.:] L'École à travers ses statistiques.

Podjęwane we Francji w latach sześćdziesiątych badania nad dziejami alfabetyzacji i skolaryzacji w tym kraju w ciągu ostatniego stulecia (m.in. kolokwium w Grenoble, 1968 r.) zwróciły uwagę badaczy na podstawowy problem w tej dziedzinie, a mianowicie na zróżnicowany charakter wielu wprawdzie dostępnych, lecz niejednorodnych, zwłaszcza pod względem ich wiarygodności, materiałów źródłowych, a głównie statystycznych. Sprawa ta była podnoszona wielokrotnie i później także w innych krajach, co w konsekwencji rodziło konieczność krytycznego ustosunkowania się do każdego zespołu materiałowego; w dalszej perspektywie zarysowała się wizja ich etapowej i generalnej weryfikacji, głównie przez przygotowanie i wydanie nowej edycji tych źródeł. Pod wpływem tych nacisków sprawę przejął w połowie lat osiemdziesiątych Zakład Historii Wychowania paryskiego Instytutu Narodowego Badań Pedagogicznych, który zapoczątkował wydanie nowej serii o charakterze dokumentacyjno-statystycznym, zatytułowanej „Szkoła w świetle swoich statystyk”. Pierwsza opublikowana w tej serii książka pióra Jeana-Noëla Luce'a poświęcona jest zagadnieniom introdukcyjnym i metodologicznym, prezentując główne etapy redagowania i wydawania dawnych statystyk szkolnych i jednocześnie podając sposoby ich wykorzystania w świetle wymogów krytyki naukowo-historycznej. (J.-N. Luc, *La Statistique de l'enseignement primaire, XIXe–XXe siècles. Politique et mode d'emploi*. Paris 1985, SHE INRP – Economica, VII – 244 p.) Drugą publikacją tej serii jest prezentowana tu książ-

ka, wydana w 1987 r. (por. J. Gavaille et J.-N. Luc, *Faut-il brûler la statistique de l'enseignement primaire?*, „Histoire de l'Éducation”, 1987, nr 33, s. 47–64).

Omawiana książka jest dziełem zbiorowym opracowanym przez pięciu autorów i posiada charakter typowo dokumentacyjny. Jest bowiem nowym, retrospektywnym rocznikiem obejmującym dane statystyczne dotyczące skolaryzacji, jaka kształtowała się w szkołach francuskich I stopnia od początków XIX w. do 1985 r. Te roczne zestawy ilustrujące procesy demografii szkolnej i stopnie skolaryzacji dotyczą trzech typów szkolnictwa francuskiego, stanowiących tegoż I stopień, a mianowicie zakładów wychowania przedszkolnego, szkół początkowych (elementarnych) oraz szkół początkowych wyższych i zawodowych, które niejako wydłużały pion szkolnictwa początkowego, stanowiąc też jego nadbudówki. Z powyższego względu książka została podzielona na trzy części. Wprowadzeniem do całości z podaniem niektórych zasad weryfikacji zebranych i wykorzystanych materiałów statystycznych o różnej proveniencji i zastosowanych przez autorów kryteriów ich poszerzowania jest kilkunastoniowy, interesujący wstęp pióra Pierre'a Casparada, kierownika w.w. Zakładu Historii Wychowania i zarazem programu badawczego realizowanego przez ten Zakład w ramach prac naukowych INRP.

Publikacja w swej treści obejmuje trzy podstawowe elementy składowe, wśród których centralne miejsce zajmują tabele z naniesionymi danymi liczbowymi stanowiącymi roczne wy-

kazy statystyki szkolnej o różnych wymiarach czasowych i problemowych. Niektóre tabele mają charakter nowych, oryginalnych i nowatorskich konstrukcji; sporządzone bowiem zostały po raz pierwszy z wielu materiałów statystycznych, niejednolitych merytorycznie, rozproszonych i częstokroć nie wydanych. W tej grupie znajdują się głównie tabele dotyczące szkolnictwa zawodowego. A w świetle opinii P. Casparda nastąpiła w tej materii „prawdziwa kreacja statystyki” (s. 7). Inne powstały na podstawie dawnych serii drukowanych, w zasadzie znanych historykom. Wszystkie natomiast zostały zredagowane zgodnie z wymogami naukowej krytyki, która umożliwiła poddanie przebadanych materiałów statystycznych wnikliwej ocenie, wykrycie błędów oraz ujawnienie i zestawienie występujących w nich niezgodności i rozbieżności. Przy tej okazji warto dodać uwagę, iż badania przeprowadzone przez autorów poszczególnych części rocznika nad skompletowaniem i weryfikacją dawnych materiałów statystycznych ukazały różnorodność form ich konstruowania w kolejnych okresach dziejowych, na które składały się sporządzone pierwotnie ankiety, potem sprawozdania o różnym wymiarze czasowym i w końcu urzędowe serie statystyczne, także różne co do zakresu i form ujęcia. Sprawa ta zamarkowana została z dużą dozą dokładności w aparacie naukowym poszczególnych tabel i stwarza tym samym znakomite możliwości prowadzenia dalszych szczegółowych analiz w odniesieniu do wybranych problemów skolaryzacji.

Na aparat naukowy tych sporządzonych w sumie 50-ciu tabel składają się trzy — po jednej do każdej części książki i tym samym każdego typu szkolnictwa — introdukcje oraz liczne noty (przypisy) wraz z komentarzami, częstokroć bardzo obszernymi, szczegółowymi i wnikliwymi. Introdukcje te, o różnej wprawdzie objętości, dają syntetyczne ujęcia na temat ewolucji i zmian w dziedzinie struktur ustrojowych omawianych typów szkół I stopnia oraz o charakterze i wartości redagowanych i wydawanych w kolejnych okresach materiałów statystycznych, ich form i sposobów wykorzystywania. Noty wraz z komentarzami stanowią szczegółowe eksplikacje tych problemów, z niejednokrotnie bardzo wnikliwymi i krytycznymi analizami stanowiącymi naukową weryfikację danych liczbowych zarejestrowanych w dawnych edycjach jednostkowych czy seryjnych statystyk szkolnych. Opracowane w ten sposób ujęcia tego aparatu naukowego wraz z zawartymi w nich treściami merytorycznymi stanowią w świetle opinii wyrażonej w nocie infor-

macyjnej notyfikującej ukazanie się omawianej książki — ewenement nowatorski („Histoire de l'Éducation”, 1987, nr 33, s. 46).

Sygnalizując następnie niektóre wątki ujęć danych statystycznych związanych z konstrukcją i charakterem tabel zamieszczonych w poszczególnych częściach książki-rocznika, ograniczymy się do podania tych struktur ustrojowo-organizacyjnych instytucji opieki nad dzieckiem i szkolnictwa, które poprzez uwydatnione na nowo wykazy liczbowe uczniowie i szkół stanowiły wyraz ewolucji systemu oświatowego we Francji od początków XIX w. po nasze dni. A zatem w części I pióra Jeana-Noëla Luca poświęconej wedle brzmienia tytułu „Statystykom nauczania (szkolnictwa) przedelementarnego” (1833—1985), tj. zakładom wychowania przedszkolnego w dwóch grupach tabel — po 11 każda, w sumie 22 — podstawowych i dodatkowych, ukazano roczne wykazy statystyczne dotyczące dzieci do 6 r. życia (a także dla niektórych okresów dane liczbowe odnośnie do stanu ilościowego całej populacji tej kategorii), które znajdowały opiekę wychowawczą oraz dydaktyczną w kolejnych następujących zakładach: A były to najpierw w początkach XIX w. ochronki (od 1833 r.), następnie szkoły macierzyńskie (od 1881 r.), tj. przedszkola i klasy dziecięce (od 1887 r.), związane zwykle ze szkołami I i II stopnia, a przekształcone w 1976 r. w sekcje dziecięce oraz od 1970 r. klasy nauczania specjalnego. Wśród tych tabel są oddzielne wykazy dotyczące zakładów publicznych i prywatnych, w szczególności wyznaniowych (s. 9—99).

Część II rocznika, zatytułowana „Statystyki szkolnictwa elementarnego” (1829—1985), autorstwa Françoise Huguet i Antoine'a Prosta, w ramach 13 tabel prezentuje roczne wykazy dotyczące zarówno liczby szkół, a zwłaszcza uczniów, z kilkoma specjalistycznymi wyróżnikami (co do płci uczniów i charakteru szkoły) i o różnych wymiarach czasowych, które pozostają w zależności od typu organizacyjno-programowego szkoły elementarnej, funkcjonującej w danym okresie i umożliwiającej realizację wydłużanego w kolejnych okresach obowiązku szkolnego. Z zestawów statystycznych tej części wyłaniają się najpierw szkoły początkowe (5—6-letnie), następnie początkowe i wyższe (5 i 3-letnie) pozostające do 1939 r. w organizacyjnych powiązaniach, a w latach powojennych ponownie szkoły początkowe (5-letnie). Znajdują się także wykazy uczniów klas przygotowawczych, które funkcjonowały przy szkołach średnich (1881—1962). Są też wykazy uczniów według kryterium wieku szkolnego, tj. od 6 do

13–14 r. życia i w wieku powyżej 13–14 r. życia (s. 101–164).

Trzecia część książki, podzielona na dwa rozdziały, poświęcona jest „Statystykom szkolnictwa początkowego wyższego oraz zawodowego” (określanego też zamiennie technicznym); opracowana została także przez dwóch autorów: Jeana-Pierre’a Brianda i Jeana-Michela Chapoulie, przy czym rozdział II, dotyczący szkolnictwa zawodowego, jest wyłącznym dziełem J.-P. Brianda. I tak w rozdziale I w ramach 6 tabel ukazano przez roczne wykazy liczbowe uczniów stopień skolaryzacji, jaki był osiągnięty w szkołach, które do 1939 r. stanowiły wydłużenie pionu nauczania początkowego (elementarnego), a mianowicie w szkołach początkowych wyższych (od 1833 r.) oraz na kursach uzupełniających (od 1881 r.). W wyniku powojennych przemian oświatowych szkoły te przekształcono w kolegia (1942 i 1959) i włączono je do pierwszego cyklu szkolnictwa średniego ogólnokształcącego (s. 165–201). W rozdziale II poświęconym szkolnictwu zawodowemu (technicznemu) zaprezentowano w 9 tabelach roczne zestawy liczbowe uczniów związanych jedynie z czterema rodzajami tych zakładów, które miały charakter publiczny, prowadziły zajęcia dla młodzieży od 12–13 r. życia w wydaniu teoretycznym i praktyczne w ciągu 3–4 lat i w pełnym wymiarze godzin. Przygotowywały one wykwalifikowanych pracowników

oraz techników, aczkolwiek nie dawały im uprawnień równych absolutemotom średniej szkoły zawodowej. Tę grupę szkół, które funkcjonowały do 1939 r., stanowiły: publiczne szkoły zawodowe (od 1887 r.), szkoły zawodowe Paryża (od 1882 r.), szkoły praktyczne handlowe i przemysłowe (od 1890 r.) oraz szkoły zawodów (specjalistycznych) (od 1919 r.). W ramach powojennych reform przekształcono je w kolegia, a następnie w licea techniczne (s. 203–266). Pominęto zatem w tych wykazach statystycznych różnego typu szkoły i kursy zawodowe prywatne oraz dokształcające (s. 211).

Książkę niejako zamyka zamieszczony w formie aneksu wykaz podstawowych źródeł statystycznych drukowanych dotyczących szkolnictwa francuskiego (s. 269–270), przydatny dla dalszych szczegółowych badań. Zestaw wszystkich tabel z określeniem ich zawartości mieści się w ramach spisu treści (s. 273–277).

Zaprezentowana książka, będąca retrospektywnym rocznikiem statystycznym szkolnictwa francuskiego I stopnia z XIX–XX w., jest pracą o dużych walorach naukowych; a jako edycja źródłowa służy przede wszystkim do badań nad dziejami skolaryzacji i alfabetyzacji we Francji, w tym także w zakresie porównawczym.

Leonard Grochowski

MATERIAŁY DO DZIEJÓW KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO. T. I. KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI WE WSPOMNIENIACH PIERWSZYCH STUDENTÓW Z LAT 1918–1925. Wstęp i redakcja Grażyna Karolewicz, Lublin 1978, ss. 226; T. II. KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI W LATACH 1925–1939 WE WSPOMNIENIACH SWOICH PRACOWNIKÓW I STUDENTÓW. Wstęp i redakcja Grażyna Karolewicz, Lublin 1989, ss. 368; T. III. DZIAŁALNOŚĆ KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO W CZASIE OKUPACJI (RELACJE I DOKUMENTY). Wstęp i redakcja Jan Ziółek, Lublin 1983, ss. 208.

W ciągu 11 lat ukazały się trzy tomy wspomnień i relacji pracowników i studentów oraz niektórych dokumentów KUL-u z okresu od założenia Uniwersytetu w 1918 r. do drugiej wojny światowej włącznie. Zamieszczone w nich materiały źródłowe zebrał G. Karolewicz i J. Ziółek. Wielu ich autorów już nie żyje. Jest to materiał do dziejów KUL-u o szczególnym znaczeniu i bardzo specyficznym charakterze. Dotyczy przeróżnych faktów i zdarzeń z przeszłości uczelni oraz wyraża osobisty do nich stosunek poszczególnych piszących osób. Niektóre z wymienionych wspomnień i relacji były redagowane współcześnie. Inne zostały spisane po wielu latach. Ich wartość jest więc różna. Nic też dziwnego, że obraz KUL-u,

jaki się z nich wyłania (zwłaszcza z tych ostatnich), jest mocno wyidealizowany, nie zawsze obiektywny, zaprawiony osobistymi przeżyciami autorów.

Dwa pierwsze tomy mają podobną konstrukcję. Po przedmowie do pierwszego, pióra Zygmunta Sułowskiego, a do drugiego – Zygmunta Zielińskiego, obydwa zawierają obszernie wstępy G. Karolewicz, które w rzeczywistości są historią KUL-u do 1939 r. Dopiero po nich zamieszczone zostały teksty wspomnień. W przedmowie zaś do pierwszego tomu Z. Sułowski podał krótką historię KUL-u od początku do lat siedemdziesiątych. Kompozycja tomu trzeciego jest nieco inna. Brak w nim przedmowy. Jego wstęp jest zwięźlejszy. Zawiera tylko